

Andrzej Jelski

etnograf

Wojewódzki Urząd Służby Ochrony Zabytków w Radomiu

## ŚW. JAN NEPOMUCEN Z PRZYFARNEGO CMENTARZA W RADOMIU. FORMA I STAN ZACHOWANIA



1. Most Karola w Pradze. Posąg św. Jana Nepomucena, najstarszy z umieszczonych na moście i jedyny z brązu. Wykonany został na podstawie szkicu rzeźbiarza M. Rauchmüllera, modelu drewnianego z 1683 r. J. Brokoffa, odlany w pracowni ludwisarskiej J. W. Heroldta w Norymberdze. Fot. D. Wierzbicka.

1. The Charles Bridge in Prague. Statue of St. John of Nepomuk, the oldest on the bridge and the only executed in bronze upon the basis of a sketch by the sculptor M. Rauchmüller and a wooden model from 1683 by J. Brokoff; cast in the J. W. Heroldt workshop in Nürnberg. Photo: D. Wierzbicka.

Przyobleczone w artystyczną, niejednokrotnie rzeźbiarską wizję, wyobrażenie św. Jana Nepomucena, narodowego patrona Czech, jednego z najbardziej popularnych świętych okresu baroku w środkowej Europie, spotkać można w wielu regionach Polski, w tym również na terenie Ziemi Radomskiej. Jest ono, oprócz przedstawień Maryjnych i Chrystusa, najczęściej spotykaną figurą sakralną, prezentowaną jako pełnoplastyczna rzeźba, usytuowana na cokole bądź w kapliczce, przeważnie w sąsiedztwie rzek, zbiorników wodnych lub w innym otoczeniu krajozrazowym, które wzbogaca swą obecnością<sup>1</sup>. Sytuowanie postaci świętego w pobliżu zbiorników wodnych wynika z faktu, że pierwszy wolno stojący posąg został wzniesiony w podzięce za uratowanie z topieli. Jego fundatorem był Gotfryd von Wunschitz.

Powszechność kultu św. Jana Nepomucena, czyli Jana Welflina, syna sędziego z Pomuk, urodzonego ok. 1348 r., kanonika kolegiaty p.w. św. Idziego w Pradze, archidiacona, później zaś wikariusza generalnego w archidiecezji praskiej, związana jest z jego męczeńską śmiercią w 1393 r. Poniósł ją w nurtach Wełtawy, zrzucony z mostu Karola w Pradze, na rozkaz króla Waława IV Luksemburskiego (1361-1419). Jak głosi legenda, w miejscu, w którym utonął Jan Nepomucen, ukazało się pięć gwiazd. Jego szczątki zostały pochowane w 1736 r. w katedrze p.w. św. Wita na Hradczanach, a śmierć upamiętniona okazałym rokokowym nagrobkiem.

Przyczyna i okoliczności śmierci świętego nie są dokładnie wyjaśnione. Najbardziej rozpowszechniona jest wersja, którą przytacza Thomas Ebendorferus z Haselbach w kronice z 1450 r. Wspomina w niej, że gniew Waława IV wywołała odmowa złamania przez Jana Nepomucena tajemnicy spowiedzi królowej – małżonki<sup>2</sup>.

Kult przyszłego świętego męczennika zaczął się rozpowszechniać ok. 1419 r., czyli w okresie wojen husyckich. Przybrał na intensywności po soborze trydenckim (1545-1563), w dobie kontreformacji, gdy zaczęto lansować Jana Nepomucena jako symbol duchownego dotrzymującego tajemnicy spowiedzi w sytuacji ekstremalnej. Działo się to w okresie przymusowej akcji rekatalizacji ludności wyznania protestanckiego. Zaczęto mu wówczas oddawać cześć także jako patronowi dobrej sławy i zabezpieczenia od nieszczęść, które sprowadza groźny żywioł wody<sup>3</sup>.

Do charakterystycznych atrybutów świętego, które z czasem utrwaliły się w świadomości społecznej, należą: krucyfiks, palec na ustach, zapieczętowany list, zamknięta kłódka, pięciogwiazdowa aureola i palma męczeńska. *Przedstawiano go w stroju duchownym – w sutannie, rokokie, obszycym gronostajem mantolecie (almucji) i w birecie. Znamienne, że mimo średniowiecznego rodowodu przedstawiano Jana Nepomucena niezmiennie jako człowieka doby baroku. Bez wątplenia wpływał na to ustalony w ikonografii strój obowiązujący ówczesnych przedstawicieli hierarchii kościelnej oraz odpowiadający modzie dworskiej kształt zarostu<sup>4</sup>.*

Trwający od 1710 r. proces beatyfikacyjny został sfinalizowany nadaniem Janowi Nepomucenowi w 1721 r. tytułu błogosławionego, a nieco później, gdyż w 1729 r., został on kanonizowany. Pierwsze rzeźbione przedstawienia Jana Nepomucena pojawiły się jeszcze przed 1721 r. Najwcześniejsze z nich, autorstwa Jana Brokofa, zostało wzniesione w 1683 r. na moście Karola w Pradze<sup>5</sup> i stało się kanonicznym typem ikonograficznym wizerunku świętego.

Figura ta wyobraża postać stojącą w lekkim kontrapoście, odzianą w sutannę, rokokę i mantolet, w birecie na głowie. Jan Nepomucen trzyma w ramionach krucyfiks i palmę męczeńską, natomiast ponad głową ma wieniec przyozdobiony pięcioma gwiazdami. Kompozycja dzieła jest spokojna, gesty postaci powściągliwe, wzrok skierowany ku widzowi, a nie ku jednemu z atrybutów – krucyfiksowi. Postument, na którym stoi rzeźba, zaprojektowany przez Jana Baptystę Mantheya, zdobią płaskorzeźby ze scenami: spowiedzi królowej i zrzucenia ciała późniejszego świętego w nurty Wełtawy<sup>6</sup>. *Ten kanoniczny typ wizerunku świętego powtarzany w XVIII w. (...) podlegał różnorodnym modyfikacjom (...). Różnorodność upozowania i gestów spotykana w tym typie ikonograficznym wynikała zazwyczaj ze skali umiejętności wykonawcy<sup>7</sup>.*

Inny typ ikonograficzny św. Jana Nepomucena stanowi wizerunek jego postaci z palcem na ustach – gestem będącym symbolem tajemnicy spowiedzi. Kolejnym, również spotykanym, jest przedstawienie świętego w pozycji klęczącej, adorującego krucyfiks, przy czym podstawę tej sceny tworzą skłębione chmury, które stanowią tło dla główek aniołków. Ten ikonograficzny wzorzec spotyka się częściej w innych dziedzinach sztuk plastycznych<sup>8</sup>.

Kult świętego męczennika rychło dotarł do państw sąsiadujących z Czechami: Polski, Niemiec i Węgier, z czasem zaś upowszechnił się we Francji i na Litwie. Za pośrednictwem franciszkanów i jezui-



2. Katedra św. Wita w Pradze. Posąg świętego z lat 1733-1736 wykonany przez J. E. Fischera von Erlarcha – architekta, A. Corradiniego – modelarza i J. J. Würtha – złotnika. Jest to fragment grobowca św. Jana Nepomucena, umieszczonego naprzeciw katedry jego imienia. Fot. D. Wierzbicka.

2. The cathedral of St. Vit in Prague. Statue of the saint from 1743-1746, executed by J. E. Fischer von Erlarch – architect, A. Corradini – modeller and J. J. Würth – goldsmith. The sepulchre of St. John of Nepomuk located opposite the cathedral. Photo: D. Wierzbicka.

tów rozprzestrzenił się na innych kontynentach, docierając nawet na Filipiny<sup>9</sup>. W 2 poł. XVIII w. św. Jan Nepomucen był już patronem już niezwykle popularnym, jego kult był zdecydowanie najbardziej progresywny wśród XVIII-wiecznych świętych.

Za jedno z najstarszych przedstawień św. Jana Nepomucena w Polsce uchodzi figura z 1694 r., znajdująca się niegdyś w Kobylempolu, obecnie umieszczona na dziedzińcu pałacu biskupiego w Poznaniu<sup>10</sup>. Interesującą realizacją jest rzeźba świętego męczennika, zlokalizowana przy moście nad Nysą w Bysztrzyckiej Kłodzkiej, wykonana przez Franciszka Karola Veita w 1704 r. Wysokimi wartościami artystycznymi



3. Rzeźba św. Jana Nepomucena, cmentarz przy kościele p.w. św. Jana Chrzciciela w Radomiu. Fot. E. Pierzyńska-Jelska.

3. Sculpture of St. John of Nepomuk – cemetery of the church of St. John the Baptist in Radom. Photo: E. Pierzyńska-Jelska.

charakteryzuje się rzeźbiarskie przedstawienie najbardziej popularnego na Śląsku świętego doby baroku, wykonane w 1723 r. przez Jana Jerzego Urbańskiego, usytuowane przed kościołem p.w. św. Macieja we Wrocławiu<sup>11</sup>.

Śląsk z uwagi na swe bezpośrednie sąsiedztwo z Czechami i Rzeczypospolitą był naturalnym pomostem między tymi ziemiami i okazał się być

obszarem z którego kult św. Jana Nepomucena ekspandował na tereny Polski, natomiast forma plastyczna, jaką nadawano rzeźbiarskiemu przedstawianiu męczennika, była uzależniona od czasu i aktualnie panujących w nim tendencji i nurtów artystycznych.

Plastyczne wyobrażenie św. Jana Nepomucena pojawiło się na przykościelnym cmentarzu, przy radomskiej farze p.w. św. Jana Chrzciciela po roku 1760, a więc ponad 30 lat po kanonizacji, ufundowane w 1752 r. przez Adama Stanisława Grabowskiego, biskupa warmińskiego i prezesa Trybunału Radomskiego<sup>12</sup>.

Dzieło to, nie sygnowane i nie datowane, zostało wykonane przez Pierre'a Coudraya, rzeźbiarza francuskiego pochodzenia, związanego z dworem drezdeńskim króla Augusta III Wettina. Artysta przebywał kilkakrotnie w Polsce, gdzie zrealizował pewną liczbę zamówień<sup>13</sup>. Jest wielce prawdopodobne, że fundator rzeźby, będący miłośnikiem sztuki i propagatorem nauki, osobiście poznał autora dzieła, którego *sposób tworzenia, pozostawiający artyście (...) swobodę, odwołujący się do fantazji i wyobraźni (...) w jakiś sposób musiał szczególnie odpowiadać (...) późnosarmackiej mentalności*<sup>14</sup>. Do ich spotkania mogło dojść w czasie jednego z wcześniejszych pobytów biskupa w Dreźnie na dworze wspomnianego Augusta III, od którego w 1740 r. otrzymał Order Orła Białego.

Autorem prawdopodobnie najwcześniejszej informacji o opisywanej figurze, która ukazała się drukiem, był ks. Józef Gacki, XIX-wieczny regionalista, który kilka słów poświęcił temu obiektowi w artykule pn. *Radom i fara noworadomska do 1800 roku*, zamieszczonym w „Pamiętniku Religijno-Moralnym” z 1860 r.<sup>15</sup> Przypuszczalnie najstarsza,

znana ilustracja, ukazująca rzeczony przedstawienie św. Jana Nepomucena, została uwieczniona w Dekanacie radomskim, autorstwa ks. Jana Wiśniewskiego, opublikowanym w Radomiu w 1911 r.<sup>16</sup>

Figura wyobrażająca postać św. Jana Nepomucena, zlokalizowana przy radomskiej farze, została usytuowana po prawej stronie od wejścia na teren cmentarza przykościelnego od ul. Rwańskiej,

w pn.-zach. jego części, w odległości 1033 cm od kościoła farnego p.w. św. Jana Chrzciciela, 240 cm od muru, będącego ogrodzeniem i 866 cm od budynku mieszkalnego, zwanego Domem Deskura, bezpośrednio sąsiadującego od zachodu z cmentarzem przykościelnym, szczytem zwróconego ku Rynkowi Kazimierzowskiemu<sup>17</sup>.

Ten interesujący obiekt zabytkowy wykonany z piaskowca, zwrócony frontem do ul. Rwańskiej, jest ustawiony na trzyczęściowym postumencie profilowanym uskokowo, w kształcie prostopadłościanu wymiary 110 x 104 cm oraz wysokość ok. 300 cm. Wysokość całego obiektu od poziomu terenu do wierzchołka wynosi ok. 470 cm<sup>18</sup>.



4. Pomnik od strony zachodniej, Radom. Fot. E. Pierzyńska-Jelska.

4. The statue seen from the west, Radom. Photo: E. Pierzyńska-Jelska.

Dolna część postumentu o największych wymiarach ma gładkie ścianki. W części środkowej, od frontu (pn.) mającego wypukłą płycinę, otoczoną geometryczną bordiurą z rozetkami w narożach, znajduje się ryta inskrypcja: *POBOŻNA PRZESZŁOŚĆ WZNIOSŁA / SROGI CZAS OBALIŁ / AŻ ZNOWU RADOMIANIN / TEN POSĄG OCALIŁ / PRZESTAWIONY I ODNOWIONY NAKŁA(DEM) / OBYWATELI MIASTA RADOMIA / W ROKU 1819 DNIA 2 MAJA /* Tekst ten upamiętnia restaurację, której poddano figurę w 1819 r.

Część górna ma od stron frontowej i tylnej gzyms w kształcie nadwieszonoego łuku. Na frontowej ścianie umieszczony jest kartusz herbowy z labrami w kształcie żłobkowo obwiedzionych wolut. Tarcza herbowa czteropolowa zawiera w polach tarczy przedstawienia dwóch herbów i nietypowo dwóch zwią-

zanych z nimi klejnotów herbowych. W pierwszym polu znajduje się herb Zbiświcz /Grabowski VII/ rodziny fundatora, czyli Grabowskich o przydomku Götzenhof, w drugim – herb Kleist – matki fundatora, w trzecim – klejnot herbu Kleist, w czwartym – klejnot herbu Zbiświcz /Grabowski VII/. Ponadto w polu tarczy znajduje się częściowo zasłonięty krzyż maltański (?), w dolnej partii ozdobiony zagadkowym wizerunkiem. Nad tarczą występują: kapelusz, wyżej krzyż kardynalski, a pod tarczą Order Orła Białego<sup>19</sup>. Na przeciwległej ścianie /pd./, również flankowanej żłobkowo obwiedzionymi wolutami, zdobionej z góry i z dołu rocaillum, utrwalona została inskrypcja w języku łacińskim, ryta kapitałą: *DIVO IOANNI NEPOMUCENO / MARTYRI / ADAM STANISLA(US) GRABOWSKI / EPISCOPUS VARMIE (NSIS) / SACRI ROM(ANI) IMP(ERII) PRINCEPS / A(NN)O MDCCLII ET SEQUE(NTI) PRAESES TRIBUNAL(IS) RADO(MIENSIS) / POSUIT*<sup>20</sup>.

W tłumaczeniu oznacza to: *Bożemu Janowi Nepomucenowi / Męczennikowi / Adam Stanisław Grabowski / Biskup Warmiński / Książe Świętego Rzymskiego Cesarstwa / W roku 1752 i następnych / Prezes Trybunału Radomskiego / Postanowił*<sup>21</sup>. Tekst ten upamiętnia fundację tego rzeźbiarskiego wyobrażenia św. Jana Nepomucena, która miała miejsce – jak już zostało wspomniane – w 1752 r. oraz jego realizację w okresie późniejszym<sup>22</sup>.

Na postumencie został umieszczony schodkowy cokół z rzeźbą św. Jana Nepomucena. Postać świętego jest ustawiona w kontrapoście, lekko odchylna od swojej osi, z głową zwróconą ku prawemu ramieniu i lewą nogą ugiętą w kolanie. Nieznacznie uniesiona oraz zgięta w łokciu prawa ręka podtrzymuje na wysokości klatki piersiowej: krucyfiks i palmę męczennicką, lewa zaś – swobodnie opuszczona ku dołowi, trzyma biret na wysokości bioder.

Oblicze świętego – szczupłe, pociągłe, gładkie, o prostym długim nosie i silnie wysuniętym do przodu rozdwojonym podbródku, okolone jest stosunkowo krótkim, lekko sfalowanym zarostem. Półotwarte usta i przymknięte oczy nadają postaci wyraz natchniony. Są one jednym z elementów ekspresji, sugerującym aktywność prezentowanej osoby.

Artysta nadał postaci cechy zindywidualizowane. Można domniemywać, że obliczu radomskiego św. Jana Nepomucena rysy twarzy użyczył biskup – fundator<sup>23</sup>. Sylwetka świętego odziana jest w szaty liturgiczne: koloratkę, fakturowo potraktowaną pelerynkę, przewiązaną pod szyją tasiemką zakończoną pomponami, komżą obrzeżoną dołem koronką oraz sutannę, spod której wystaje przednia część lewego buta. Szaty są obfite, silnie sfalowane.

Postać świętego, o wysokości ok. 170 cm, w układzie kompozycyjnym zwraca uwagę krzywoliniowym ornamentalnym kształtem, swobodą i elegancją pozy. Opracowanie rzeźbiarskie jest miękkie



5. Tablica inskrypcyjna informująca o fundatorze, Radom. Fot. E. Pierzyńska-Jelska.

5. Inscription plaque informing about the founder, Radom. Photo: E. Pierzyńska-Jelska.

i delikatne, zaś metoda wydobycia detali wskazuje, że autor rzeźby był wytrawnym mistrzem. Nawiązał do rokokowej formuły człowieka, tak różnej od jej odmiany barokowej na Śląsku, charakteryzującej się gwałtownymi skrętami, zachwianą stabilnością i wrażeniem unoszenia się postaci, wydłużonymi proporcjami, zacieraniem anatomii oraz ekstatycznością i mistycyzmem<sup>24</sup>.

Figura różni się w charakterze od kanonicznego typu ikonograficznego wizerunku tego świętego. Nie ma na głowie biretu, a nad nim wieńca z pięcioma gwiazdami, jej wzrok skierowany jest ku atrybutom, a nie ku widzowi, dzięki czemu sylwetka zyskała bardziej intymny, pełen pietyzmu charakter. Ponadto postument pomnika nie jest ozdobiony płaskorzeźbami wyobrażającymi spowiedź królowej i zrzucenie ciała świętego do Wełtawy. Można zatem stwierdzić, że radomska rzeźba należy do jednego z wariantów kanonicznego typu ikonograficznego św. Jana Nepomucena, jest jego modyfikacją<sup>25</sup>.

W rzeźbie tej – z jednej strony – widać przejawy tendencji do teatralizacji w kulturze XVIII w., z drugiej zaś – należy rozpatrywać ją jako środek komunikacji wizualnej służący do przekazania określonych treści, związanych z wiarą katolicką i skłaniających wiernych do pełnego uczestnictwa w życiu religijnym kościoła, czy też z prestiżem i pozycją społeczną fundatora.

Rzeźbiarskie wyobrażenie św. Jana Nepomucena z cmentarza przy radomskiej farze należy z artystycznego punktu widzenia do najcenniejszych kultowych, pełnoplastycznych rzeźb wolnostojących, usytuowanych poza wnętrzem kościelnym na terenie ziemi radomskiej. Wartość tego dzieła jako obiektu zabytkowego podnosi ponadto fakt, że jego twórcą był ceniony, nadworny rzeźbiarz XVIII-wieczny króla Augusta III, który na zlecenie polskich mecenasów okresowo działał w naszym kraju<sup>26</sup>. Walory artystyczne i estetyczne tego monumentu, będącego jednym z elementów krajobrazu kulturowego radomskiej starówki, nie są jednak w pełni wyeksponowane. Obecna lokalizacja – na małej przestrzeni, pod blisko stu-letnim dorodnym kasztanowcem w otoczeniu wysokiej zabudowy – jest niekorzystna.

W 1893 r. figura św. Jana Nepomucena została odnowiona<sup>27</sup>. W latach 70. prowadzone były przy niej prace konserwatorskie. W ich trakcie usunięto bazę w formie leżącego prostopadłościanu stanowiącego podstawę obiektu, co spowodowało obniżenie wysokości monumentu, prowadząc do zmiany proporcji figury. Zdemontowano prawdopodobnie również z dolnej partii cokołu, użyte wtórnie do oblicowania, zabytkowe płyty nagrobne z zachowanymi fragmentami utrwalonych inskrypcji, wprowadzając na ich miejsce nowe lub wykorzystując je ponownie, tyle że odwrócone plecami do zewnątrz<sup>28</sup>.

W 1982 r. prace pod nadzorem WKZ w Radomiu zostały wznowione<sup>29</sup>. Po roku z powodu m.in. braku



6. Kartusz z herbami na ścianie postumentu, Radom. Fot. E. Pierzyńska-Jelska.

6. Cartouche with coats of arms on the pedestal wall, Radom. Photo: E. Pierzyńska-Jelska.

środków finansowych zostały one przerwane. Świadczy o tym treść pisma wystosowanego w dn. 17. 05. 1983 r. przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Radomiu do wykonawcy<sup>30</sup>. Prace te nie były już kontynuowane. Obecny stan zachowania figury nie jest zadowalający, eksponowana na wolnym powietrzu jest „skazana” na niekorzystne oddziaływanie warunków atmosferycznych i zanieczyszczeń. Ponadto figura jest pokryta porostami, które w swojej sposób „patynują” obiekt. Zły stan zachowania kamienia umożliwia wnikanie do jego wnętrza wilgoci (szczególnie dotyczy to piaskowca). Woda wnikająca w szczeliny, zmieniając stan skupienia pod wpływem minusowych temperatur, prowadzi do rozsądzenia kamienia. Prezentowana na cmentarzu przy radomskiej farze figura popularnego świętego

prowołuje również wandalii, wypisujących na kamieniu swoje „deklaracje ideologiczne”.

Należy stwierdzić, że figura św. Jana Nepomucena wymaga przeprowadzenia prac konserwatorskich. Aby jednak uniknąć w przyszłości działań doraźnych i niekompletnych, na podobieństwo tych, które prowadzono w ubiegłych latach, wydaje się konieczne opracowanie profesjonalnego programu prac

## Przypisy

1. J. Grabowski, *Sztuka ludowa*, Warszawa 1977, s. 259; Ż. Groborz-Mazanek, *Przydrożne kapliczki*, „Spotkania z Zabytkami” 2000, 4, s. 21; *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne na terenie diecezji tarnowskiej*, Kraków 1983, s. 39, 209, 318, 709, 710; B. Liszka, *Przydrożni świadkowie historii*, Olkusz 1992, s. 5; T. Seweryn, *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*, Warszawa 1957, s. 22; *Zabytki przemysłu i techniki w Polsce*, t. 2; *Mosty*, pod red. J. Biliszczuka i S. Januszewskiego, Wrocław 2000, s. 14-16; Niekiedy figurkę św. Jana Nepomucena lokowano w kapliczce pośredku jakiegoś akwenu. Kapliczkę nakrywano daszkiem namiotowym lub stożkowym, wspartym na czterech słupach. Przykład na tego typu lokalizację figury omawianego świętego spotykamy m.in. w Chlewiskach k. Szydłowca.
2. W. Dworzaczek informuje, że: Waław IV z domu Luksemburgów \*26 II 1361 – 16 VIII 1419, kr. czeski 1378, el. brandenburski 1373–78, kr. niemiecki 1376–1400, był dwukrotnie żonaty. Jego żoną była Joanna \*1356 – 13 XII 1386, c. Alberta I ks. bawarskiego, drugą zaś – Zofia \*1376 – 26 IX 1425, c. Jana II ks. bawarsko-monachijskiego, (W. Dworzaczek, *Genealogia*, Tablice, cz. I, Warszawa 1959, tabl. 46); Zdaniem M. Jacniackiej, tradycja mówi o próbie wymuszenia na Janie Nepomucenie zdrady tajemnicy spowiedzi królowej Joanny (M. Jacniacka, *Jan Nepomucen św.*, (w:) *Encyklopedia Katolicka*, t. VII, Lublin 1997, s. 812-814); Według autora hasła dotyczącego św. Jana Nepomucena, zawartego w *The New Encyclopaedia Britannica z 1995 r.*, król Waław IV próbował wymusić na Janie Nepomucenie zdradę tajemnicy spowiedzi królowej Zofii (*John of Nepomuk, Saint*, (w:) *The New Encyclopaedia Britannica vol.6*, London 1995, s. 584); *Johannes von Nepomuk*, (w:) Brockhaus – *Die Enzyklopädie*, Band 11, Leipzig 1996, s. 213; W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 421; B. Landish, *Praha*, Praha 1982, s. 185; A. Laskowski, *Narodziny tradycji*, „Spotkania z Zabytkami”, 1994, nr 8/90/, s. 37; W. A. Niewęglowski, /ks./, *św. Jan Nepomucen, kapłan męczennik* (w:) *Leksykon świętych*, Warszawa 1998, s. 80-81.
3. Ż. Groborz-Mazanek, *Przydrożne ...*, op. cit., s.19; A. Laskowski, *Narodziny ...*, op. cit., s. 37.
4. K. Kalinowski, *Rzeźba barokowa na Śląsku*, Warszawa 1986, s. 279.
5. Ibidem, s. 279.
6. „W wolno stojących pomnikach nie wykorzystywano zresztą wszystkich motywów tematycznych spotykanych w ikonografii świętego, eliminowano bowiem sceny wielofigurowe, realizowane przede wszystkim środkami malarskimi, w grafice lub wyjątkowo w płaskorzeźbach zdobiących cokoly wspomnianych monumentów” (cyt. za K. Kalinowski, *Rzeźba ...*, op. cit., s. 279–280).
7. K. Kalinowski, *Rzeźba ...*, op. cit., s. 280.
8. Ibidem, s. 281.
9. A. Laskowski, *Narodziny ...*, op. cit., s. 37.
10. R. Plebański, *XVIII-wieczna rzeźba kamienna w Wielkopolsce*, „Ochrona Zabytków”, 1999, nr 3, s. 287.
11. K. Kalinowski, *Rzeźba ...*, op. cit., s. 129-130; D. Ostowska, *Wrocławska rzeźba pierwszej połowy XVIII wieku i jej czolowi reprezentanci*, „Rocznik Wrocławski”, t. 7-8, 1963-1964, s. 92-133; A. Laskowski, *Narodziny ...*, op. cit., s. 38.
12. S. Librowski /ks./, Grabowski Adam Stanisław h. Zbiświcz (1698-1766) (w:) *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII, Wrocław,

konserwatorskich, które przywrócą temu cennemu obiektowi sakralnemu jego pierwotny wygląd.

**Mgr Andrzej Jelski jest etnografem, absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego. Ukończył Podyplomowe Studium Afrykanistyczne. Pracuje w Wojewódzkim Urzędzie Służby Ochrony Zabytków w Radomiu.**

1959-1960, s. 478-480; Bp A.S. Grabowski począwszy od ok. 1730 r. przebywał wielokrotnie w Dreźnie. Najpierw na dworze Augusta II, którego był faworytem, później zaś Augusta III. Poparł on elekcję Augusta III i w r. 1734 wziął udział w jego koronacji w Krakowie, za co otrzymał nominację na biskupstwo chełmińskie i poznańskie.

13. Z. Prószyńska, *Coudray (Coudre) Pierre, rzeźbiarz* (w:) *Słownik Artystów Polskich i obcych w Polsce działających*, t. I, Wrocław 1971, s. 369-370. Jak wynika z treści w/w biogramu P. Coudray „po 1760, na zamówienie bpa warmińskiego Stanisława Grabowskiego wykonał figurę św. Katarzyny do westybulu pałacu w Lidzbarku (...) oraz kamienną statuetkę św. Jana Nepomucena ustawioną na postumencie z kartuszem herbowym do kościoła farnego w Radomiu (ementarz kościelny)”; S. Makarewicz /ks./, *Rzeźbiarz saski Piotr Coudray twórcą rzeźby św. Jana Nepomucena w Radomiu*, „Ave”, 1996, nr 39; Autor wspomnianego artykułu uważa, że P. Coudray był twórcą radomskiej rzeźby św. Jana Nepomucena, pisząc m.in.: *Dla kościoła farnego w Radomiu wykonał kamienną statuetkę św. Jana Nepomucena, ufundowaną w 1752 r. przez biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego, prezesa Trybunału Radomskiego, która jest ustawiona na postumencie z kartuszem herbowym, na placu kościelnym przy ul. Rwańskiej*.

14. M. Karpowicz, *Sztuki polskiej drogi dziwne*, Bydgoszcz 1994, s. 153.

15. J. Gacki /ks./, *Radom i fara noworadomska do 1800 r.*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1860, ser. II, t. V., s. 154.

16. J. Wiśniewski /ks./, *Dekanat radomski*, Radom 1911, s. 219.

17. W. Kalinowski, *Zabudowa rynku radomskiego na przełomie XVIII i XIX* (w:) „Biuletyn Kwartalny” Radomskiego Towarzystwa Naukowego, 1969, t. VI, z. 4, s. 137; nazwę Dom Deskura podaje za: *Radom – historia i zabytki*, praca zbiorowa pod red. W.M. Kowalika, Radom, 1998, s. 36, niepublikowana praca w zb. biblioteki Muzeum im. J. Malczewskiego w Radomiu.

18. R.K. Bochyński, Karta ewidencji zabytku ruchomego – Rzeźba św. Jan Nepomucen, Radom, 1983. Archiwum W/O SOZ Województwa Mazowieckiego Delegatury w Radomiu; W. Puget, Karta ewidencji zabytku ruchomego – Rzeźba – Św. Jan Nepomucen, Radom, 1970, Archiwum W/O SOZ Województwa Mazowieckiego, Delegatury w Radomiu; J. Gacki /ks./, *Radom i fara ...*, op. cit., s. 154; Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. III, woj. kielecki, z. 10, pow. radomski, pod red. J. Z. Łozińskiego i B. Wolff, Warszawa 1961, s. 25; J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907, s. 98; J. Wiśniewski /ks./, *Dekanat ...*, op. cit., s. 219.

19. *Corpus Inscriptionum Poloniae*, pod red. Z. Guldona, Warszawa 1992, t. VII, z.1, s. 13. Aby rozszyfrować mało czytelne herby z kartusza na postumencie radomskiej figury posłużyłem się reprodukcją fotograficzną kartusza z identycznymi, tyle że czytelnymi herbami, znajdującego się na jednej ze ścianek cokołu, na którym wznosi się figura św. Katarzyny, usytuowana na dziedzińcu przedzamcza w Lidzbarku Warmińskim. Figurę tę na zamówienie bpa A.S. Grabowskiego wykonał P. Coudray po 1760 r. W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować p. J. Hallowi za udostępnienie reprodukcji fotograficznej kartusza z herbami z cokołu figury św. Katarzyny w Lidzbarku Warmińskim. Próba odczytania większości herbów z kartusza, umieszczonego na cokole figury św. Jana Nepomucena z przyfarnego cmentarza w Radomiu, dokonana przez autorów *Corpus Inscriptionum Poloniae* wg tradycyjnie

przyjętego w heraldyce graficznie opracowanego układu jest poza h. Zbiświcz (Grabowski VII) w polu pierwszym – błędna. Zarówno h. Lisicki, czyli Gryzima odm. w polu drugim jako herb matki fundatora, h. Dębica (?), Goszyński (?) w polu trzecim jako herb babki ojcz. i h. Zienkiewicz odm. Leliwa Półświat (?) jako herb babki mac., zostały odczytane nietrafnie. Matka bpa A. S. Grabowskiego pochodziła z rodziny Kleist h. własnego, natomiast pozostałe dwa motywy heraldyczne nie były herbami, stąd wniosek, że obie babki biskupa nie pochodziły z rodzin szlacheckich, tym samym nie mogły posiadać herbów. W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1959, s. 95.

20. *Corpus* ..., op. cit., s. 137.

21. S. Makarewicz /ks./, *Rzeźbiarz* ..., op. cit.; W porównaniu z tłumaczeniem inskrypcji dokonany przez ks. S. Makarewicza, zastosowałem słowo „cesarstwa” zamiast „kościola” w translacji z łaciny na język polski słowa „IMPERII”.

22. Ibidem; W świetle ustaleń S. Makarewicza /ks./, można domniemywać, że rzeźba została wykonana ok. 1764-1765 r. (S. Makarewicz /ks./, *Rzeźbiarz*..., op. cit.).

23. Z. Hornung, *Wpływy drezdeńskie w rzeźbie polskiej XVIII w.*, „TeKa Konserwatorska Historyków Sztuki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. III, 1965, s. 234. Porównując rzeźbiarski wizerunek radomskiego św. Jana Nepomucena z portretem biskupa Adama Stanisława Grabowskiego, autorstwa nieznanego XVIII-wiecznego malarza, ze zbiorów siedziby biskupiej w Pelpinie, nie można wykluczyć, że ów biskup pozował Pierre'owi Coudrayowi w trakcie realizacji figury św. Jana lub użyczył w tym celu jednego z kilku portretów malarskich, na których został uwieczniony. Znane są trzy portrety malarskie bpa A. S. Grabowskiego, znajdują się one kolejno w: siedzibach biskupich w Pelpinie i we Włocławku, oraz w domu kapituły we Fromborku. Przy okazji można wspomnieć, że Z. Hornung w wymienionym artykule zauważył, iż P. Coudray wykonując pomnik hetmana Stefana Czarnieckiego na zlecenie hetmana w. kor. Jana Klemensa Branickiego, który został w 1763 r.

wzniesiony w Tykocinie, korzystał z portretu Stefana Czarnieckiego, znajdującego się niegdyś w pałacu Branickich w Warszawie.

24. J. Białostocki, *Rococo: ornament, styl i postawa. Przegląd problematyki badawczej*, (w:) *Rokoko – studia nad sztuką I poł. XVIII w.*, praca zbiorowa pod red. J. Białostockiego, Warszawa 1970, s. 24; D. Frey, *Schlesiens Künstlerisches Antlitz*, (w:) *Die Hohe Strasse*, Breslau 1938, s. 36-43; (cyt. za K. Kalinowski, *Rzeźba* ..., op. cit., s. 14).

25. Uznanie św. Jana Nepomucena za patrona dobrego imienia, chroniącego przed zniesławieniem, spowodowało częste ustawianie jego wizerunku z takimi atrybutami jak: zapieczętowany list i palec na ustach, w sąsiedztwie gmachów publicznych, m.in. w pobliżu kolegiów jezuickich i ratuszów (K. Kalinowski, *Rzeźba*..., op. cit., s. 283).

26. Z. Hornung, *Wpływy*..., op. cit., s. 223-224, 243, A. Ryszkiewicz określa P. Coudray jako „rokokowego” rzeźbiarza francuskiego, pracującego zagranicą na zlecenie polskich mecenasów, jak i okresowo działających w naszym kraju (A. Ryszkiewicz, *Francusko-polskie związki artystyczne. W kręgu J. Davida*, Warszawa 1967, s. 24).

27. Księga historyczna miejscowa Probostwa Radomskiego. Założona przez ks. J. Urbańskiego w 1879 r. s. 93-94, rkps w Archiwum Parafii św. Jana Chrzcziciela w Radomiu.

28. R.K. Bochyński, *Karta* ..., op. cit.; W. Puget, *Karta* ..., op. cit.

29. Protokół z przeglądu prac konserwatorskich prowadzonych przy figurach znajdujących się na dziedzińcu kościoła św. Jana w Radomiu w dn. 27 IV 1982 r. Archiwum W/O SOZ Województwa Mazowieckiego Delegatury w Radomiu.

30. Pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Radomiu do Pracowni Sztukatorsko-Plastycznej w Radomiu z dnia 17 maja 1983 r. Archiwum W/O SOZ Województwa Mazowieckiego Delegatury w Radomiu.

## ST. JOHN OF NEPOMUK IN THE PARISH CHURCH CEMETERY IN RADOM. FORM AND STATE OF PRESERVATION

The depiction of St. John of Nepomuk, the national patron saint of Bohemia and one of the most popular saints of the Baroque era in Central Europe, can be encountered in many parts of Europe. Alongside Marian likenesses and those of Christ, this is the most frequent sacral figure, situated on a socle or in a shrine. The universal nature of the cult of St. John of Nepomuk, i. e. John Welflin, the general vicarius in the archdiocese of Prague, is connected with his martyr's death in 1393 in the waters of the Vltava. The cult of the future holy martyr was disseminated in about 1419, during the Hussite wars, and became intensive during the Counter-Reformation. John of Nepomuk was canonised in 1729. The canonical iconographic type of his likeness is the statue by Jan Brokof, erected in 1683 on the Charles Bridge in Prague.

The image of St. John of Nepomuk, installed in the church cemetery of the parish church of St. John the Baptist in Radom after 1760, was founded by Adam Stanisław Grabowski, bishop of Warmia and chairman of the Radom Tribunal. The statue was executed by Pierre Coudray, a sculptor of French origin associated with the court of King Augustus III Wettin in Dresden. The figure, made of sandstone, faces

Rwańska Street and was placed on a tripartite pedestal profiled in the shape of a cubocoid with a rectangular cross-section. The height of the object from the ground to the top totals about 470 centimetres. The artist granted the portrayed figure individualised features, and presumably the saint's countenance displays the facial features of the bishop-founder. The figure in question is a modification of the canonical image of the saint. From the artistic point of view, it is one of the most valuable freestanding statutes outside a church interior in the region of Radom. The artistic and aesthetic qualities of the monument are not, however, fully displayed. Its present-day localisation in a small space, below an almost hundred years-old chestnut tree and surrounded by tall buildings, is unfavourable.

The state of the preservation of the statute is highly unsatisfactory. The figure is covered with lichen and the stone interior is penetrated by moisture which under the impact of low temperatures leads to frost bursting. Further devastation is incurred by vandals. This is the reason why it is necessary to prepare a professional conservation programme which will restore the original appearance of this highly valuable object.